

MİR CƏLAL PAŞAYEVİN HƏYATI SƏNƏDLİ-BIOQRAFIK MƏNBƏLƏRDƏ

Açar sözlər: sənədlü-bioqrafiq nəşr, memuarlar, yazıçı, müslümlər, alim, səmimiyyət

Key words: documentary-biographic prose, memory, writer, teacher, scholar, sincerity

Ключевые слова: документально-биографическая проза, мемуары, писатель, педагог, учёный, искренность

Müsəir Azərbaycan ədəbiyyatında sənədlü-bioqrafiq nəşr nümunələri böyük əhəmiyyətə malikdir və bu əsərlər predmeti, konkret faktlara istinad edərək real hadisələrdən bahs etmiş, özündə əks etdirdiyinə manə yokinun dərinliyinə görə diqqəti cəlb edir. Odur ki, onların tədqiqatə cəlb edilmişlərdir. Bu əsərlər özündə ədəbiyyat, mədəniyyət, tarix sahəsinin, həmçinin xalqın həyatında müüm rol oynayan simaların bioqrafiyasını əks etdiriyindən də dayarlı nəşr nümunələridir.

XX asır Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən biri, Əməkdar elm xadimi, yazıçı, tənqidçi, ədəbiyyatşunası, alim, müslümlər müslümləri Mir Cəlal Əli oğlu Paşayevin müüsür Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafında böyük xidmətləri olmuşdur. "Mir Cəlal yetmiş illik mənəni insan omrundan tam yanım arşını bədi, elmi və pedaqoqi yaradıcılığı həsr etmişdir" [1, s.289].

O, 1908-ci il aprelin 26-də Cənubi Azərbaycanın Əndəbil vilayətində dünyaya gəlmış, atası Gəncəyə köçdüyündən uşaqlığı barədə keçmişdir. Mir Cəlal 10 yaşında olarkən atası vəfat etdiyindən böyük qardaşının həmşəsi 1923-1928-ci illərdə Gəncə Pedaqoji texnikumunda təhsil almış, Gədəbəy yeddiyillik məktəbinə müslümlər göndərilmişdir. O, 1928-ci ildə yalnız müslümlük fəaliyyətinə başlamış, həmçinin yazıçı kimi ədəbiyyat aləminə gəlmış, ədəbiyyatşunası kimi ilk tədqiqat əsərini yaradmışdır. "Mir Cəlalın 50-yə yaxın bədi, elmi publisistik kitabı, 500-dən çox məqalə - reseñiyası, digər elmi-nəzəri dərslikləri çap olunmuşdur" [1, s.288].

M.C.Paşayev 1929-1930-cu illərdə I sayılı Gəncə şəhər məktəbində direktor vəzifəsində çalışmışdır. Əsərlərinin çap üçün hazırlayarkən özüne ömür-gün yoldaşı da tapmış, ailə hayatı qurmuşdur. "Mir Cəlal müslümlər və həkayələrinin çap maşınınında yığdırmaq üçün mütəmadi olaraq "Kommunist" qəzeti redaksiyasına gedir və orada galəcək hayat yoldaşlı gülərzi, xoşfəsili, mülayim davranışlı, ədəb-ərkanla oturub-duran Püstəxanımla tanış olur və çox keçməmiş, yazıçı 1930-cu ildə Püstəxanımla ailə hayatı qurur" [2, s.21].

Məhz hamin il, yəni 1930-cu ildə Kazan Dövlət Pedaqoji Institutuna qəbul olunmuş, bir il sonra Bakıya qaydırıb Azərbaycan Dövlət Elmi-Tədqiqat İnstitutunun aspiranturasına daxil olmuş, 1933-cü ildən hayatını universiteti bağlamışdır. Filologiya elmləri doktoru Vaqif Yusifli "Mir Cəlal həqiqətlər" adlı məqaləsində onun elmi fəaliyyətini yüksək qiymətləndirərək yazır: "Mir Cəlal görkəmli ALİM idi. Alim sözünü böyük həflərlə nazara cərpdəğimən, xoşfəsili, mülayim davranışlı, ədəb-ərkanla oturub-duran Püstəxanımla tanış olur və çox keçməmiş, yazıçı 1930-cu ildə Püstəxanımla ailə hayatı qurur" [3].

O, məqalələ otuzuncu illərin ortalarında Mir Cəlalın küçədə böyük ədib Hüseyn Cavidə rastlaşarkən Azərbaycan qadın şairlərinin yaradıcılığı barədə mövzu götürmək istədiyini, bu mövzu ilə bağlı xeyli material topladığını bildirdikdə, Cavid əfəndinin Mir Cəlala verdiyi məsləhətə də diqqət

yönlədir: "Sən qadınlar haqqında yox, bunu hanı yaza bilər, Füzuli sonatı barədə elmi iş yaz. Dərəcədə damla axtar, damlada daryo yox!" Və Mir Cəlal "Füzulinin poetikası" mövzusundan elmi iş üzərində işləməyə başlayır 1940-ci ildə o, həmin mövzudə namizədlik dissertasiyası müdafiə edib, filologiya elmləri namizədi alılımkəndən dərəcəsini qazanır" [3].

O, sonrakı elmi faaliyyəti zamanı da bu mövzunu döndə-döndə işləyərək təkmilləşdirmiş, monografiya şəklində nəşr etdirmişdir. "Füzuli sənətkarlığı" adlı bu elmi əsər Azərbaycan ədəbiyyatşunaslığının ən dayarlı mənbələrindən hesab edilir. Mir Cəlal Paşayev 1947-ci ildə "Azərbaycanda ədəbi məktəblər (1905-1917)" adlı doktorluq dissertasiyasını uğurla müdafiə etmiş və filologiya elmləri doktoru adını almışdır. Bütün bu məqamlar da Mir Cəlal omrundan elmə həsr olunan sahifələridir və bu mərhələ də tədqiqat üçün əhəmiyyətliyidir. Məqalədə Mir Cəlalin həyatını və çoxşaxalı faaliyyətini aks etdirən əsərlərə manba kimi istinad etmişdir. Həmin əsərlərdə onun həyatının sadaldığımız məqamları müfəssəl şəkildə əksini tapmışdır. Yaziçı-tədqiqatçı Ramiz Döniz "Qalblarda yaşayın Mir Cəlal" əsərində onun keçmişini unutmadığını, xalqa bağlı özür yaşadığını vurgulayıb: "Mir Cəlal müslümlər harada doğulduguunu unutmamış və daim əşəqlər illərinin gözəl xatirələrinin avtobioqrafiq tarixçəsinə həkk olunan Cənubi Azərbaycan olaylarını yada salaraq, öz təssüratlarını dost-təstisləri ilə bələdşürdərdi. O, aslan, qalban, ruhan öz torpağına, xalqına bağlı müdrik şəxsiyyəti id" [2, s.16].

Ədəbiyyatımıza böyük töhfələr baxış edən sənətkarın bioqrafiyasının, yaradıcılığının tədqiqi zəruridir. 2014-cü ildə nəşr olunan "Mir Cəlal: hayatı, mühüti, ədəbi, elmi və pedaqoqi faaliyyəti" adlı iki cilddən ibarət olan kitabda zəngin ədəbi və pedaqoqi irsa malik olan Mir Cəlalin həyat və yaradıcılığı geniş şəkildə əksini tapmışdır. Odur ki, məqalədə bu kitabda əsas manba kimi istinad etmiş. Kitabın I cildində müasirlerin Mir Cəlal haqqında ədəbi-nazari düşüncələri, xatirələri, həmçinin Mir Cəlala həst olumlu poetik nümunələr verilmiş, bu materiallar öz tematikasına görə 4 fəsilə bölmüşdür. "Ədəbi-nazari düşüncələr" adlı I fəsilə Məmməd Arif, İlyas Əbdəliyev, Məsud Vəliyev, Əhəd Hüseynov, Yəhya Seyidov, Qulu Xəlilov, Qara Namazov, Cəlal Abdullayev, Xeyrulla Məmmədov, Himalay Qasımov, Buludxan Xəlilov, Cahangir Məmmədov və ədəbiyyatşunaslıq elminin digər görkəmli nümayəndələrinin məqəllələri verilmiş, onun xarakterinə xas səmimiyyət, sadəlik, təvəzükkarlıq, müdürülik kimi xüsusiyyətlər diqqət xonşulalıdır. Bu məqalələr içərisində akademik Nərgiz Paşayevin "Yazıçı və zaman" adlı məqaləsi də diqqətəlayiqdir. Müsilif Nəşrin giriş hissəsində XX əsrin yərtiməsi olan Mir Cəlal müslümlərin bioqrafiyasının əsas məqamlarının diqqət yonıldır: "O, Əndəbil kəndinin on möhtəmət və hörəmtli sakini olan Mir Paşa bayın nəvadi idi. Atası Mir Əli Mir Əbrəfi çoxlu mülkiyyət sahibi olduğunu böyük oğullarına, Mir Cəlalın özündən böyük dörd qardaşına Əndəbil kəndinin işlərini idarə etməyi təsiridir. O, an kiçik, beşinci oğlu Mir Cəlali isə bu işlərdən uzaqlaşdırılmış Simalı Azərbaycana, Gəncəyə gətir. Burada aci təli kiçik yaşı Mir Cəlalı erkən atasız qoyur. Vəfat etməmişdən bir qədər əvvəl Mir Əli böyük oğullarına kiçik Mir Cəlali təşvirarəq deyir: "Bu uşağı oxudun, onun mukəmməl təhsili olsun". Beşəliliklə, Mir Cəlal Gəncə şəhərində qalib təhsilini davam etdirir, uşaqlıq və gənclik illərini burada keçirir" [4, s.11].

Nərgiz xanım məqalədə diqqəti onun bir yazıçı və ədəbiyyatşunası alım kimi yaradıcılıq yoluna, həmçinin xarakterinən bir sıra tərəflərinə yönəldir: "Mir Cəlal heç vaxt olduğu yüksəklikdən, haqqı da olsa, heç kosadın heç nəyi tələb etmədi. Çunki o, yaxşı bilirdi ki, əsl yüksəklik kağızenib, haqqı da olsa, heç kosadın heç nəyi tələb etmədi. Çunki o, yaxşı bilirdi ki, əsl yüksəklik kağızın, sənədlərin, möhürlərin, qararların, icasların hökmü ilə deyil, ləyəqətli insanın ömrü və bu ömrün zamandan-zamana təsdiqi və təntənisi ilə olçülür. O da səri deyil ki, daxilində bir ilahi qışğılcmış yəşəyən hər bir yazıçı, alim, ümumiyyətə, hər bir istedad zəmanət çərçivəsinə yaraşara əhəmiyyətli qoşuşur. Beləliklə, yazıçı və zaman qarşısundur həmişə olduğu kimi, bu daşa da yazıçı qalibiyəti ilə nəticələşir" [4, s.15].

Göründüyü kimi, Mir Cəlal Paşayev zamana qalib gəlib sözünü deməyi, həmçinin ömrək olmayı bacarmışdır. Söylənilən fikirlər konkret faktlar əsasında təsdiqini tapmışdır.

Sənətkarın bioqrafiyasını və yaradıcılığını müfəssəl şəkildə aks etdirən "Mir Celal: hayatı, mühiti, adəbi, elmi və pedagoji fəaliyyəti" adlı kitabın birinci cildinin ikinci fəsi "Müasirlərin xatirələrində" adlanır və Mir Celal Paşayevin müasirlərinin onun haqqında söylədləri xatirələrə əhatədir. Burada Mirvarid Dilbizi, Bəxtiyar Vahabzadə, Ağamusa Axundov, Təhsin Müttəlimov və başdır. Burada tanınmış şəxsiyyatlar hayatlarının Mir Celalla bağlı məqamlarına diqqət yönəltmişlər. Professor Təhsin Müttəlimov "Xatirə yadigarı" məqaləsində tez-tez onun evinə getdiklərini, ailisi tərəfindən mehribanlıqlı qarşılandıqlarını, geniş, gözəl evyandırında oturub olandan məsləhətlidən başlıqları, ada-biyata, mədəniyyətə dair söhbət etdiklərinə yazar. Qeyd edir ki, Mir Celal müəllim tələbələrinə, as-pirantlarına, kafedrannı gənə amakdaşlarına qayğı ilə yanaşar, onların dərdinə şərık olardı. Onlar Mir Celal Paşayevin ailisi tərəfindən da mehribanlıqlı qarşılanmış, səmimiyyət, doğmaliq duymuşlardır. "Bütün ailə üzvləri ilə qaynayıb-qarışmışdıq. Biz bu evə doğma ocaq kimi baxırıq. Nə vaxt getseydik, evinən ləziz nemətləri stola düzüldərdi, bir ailə kimi böyük mehribanlıqla oturub dərdə-sərdik maslahatlaşardı [4, s.251].

Müalif qeyd edir ki, Mir Cəlal müəllim onların evla təmİN olunması ilə də maraqlanmış, Təhsin Mütallimova mikrorayondan yox, mərkəzən, eyvanlı ev almağı məsləhət görmüşdür. Təhsin müəllim issa cavabında deyir: "Dedim ki, ay Mir Cəlal müəllim, heç mikrorayonda da ev verən yoxdur. Sonra zarafta keçərək slava etdim: 'Mənə belə bir eyvan versəydi, elə bəs edərdi, heç evin istəmərim. Mir Cəlal müəllim gülüdü.' Heç bilirsən bu eyvani alanacaq nə qədər dava-dalaş görmüsəm, əsəbilik keçirmişəm? Bir da Təhsin, düzdür, istor alım olsun, istor yazılıçı rahat ev lazmıdır, yaşıdır. Ancaq mən an yaxşı əsərlərimi İçərişəhərdə bir kiçik mənzilim vardı, orada yazmışdım. Yəni əsər yazmaq üçün ev məsələsi əsas səbəb ola bilməz. Danixma, sənədə gec-tez ev verəcəklər" [4, s.251].

Mir Calal Paşayev Xalq şairi Nəriman Həsənzadənin evlə təmin olunmasına kömək etmiş, oğlu Arif Paşayevə veriləcək evin ona verilməsi üçün vasitəçi olmuşdur. Nəriman Həsənzadə bu barədə deyir: "Mən ikiçini, mənəvi atılıq edən də müəllimim olub. Dələşiq, qarşılıq tale yollarında - qarşımı birinci o qıxdı. İş axtarma, adam axtar. Adam da mən! - dedi. Özünü nişan verdi: Yaziçı Mir Calal" [5, s.4]

Nariman Həsənzadə vurğulayır ki, "adam axtar" sözünü çox adam deyə bilər, lakin özünü nişan verən adam Mir Cəlal müsləm oldu. Bu da onun təbiətindən işləri galırdı. Fransız yazıçısı Roman Rollan deyib: "Haqqı dahi o adamdır ki, ürayı hamı üçün döyüñür" [6, s.55]. Mir Cəlal müləm məhz belə şəxsiyyətlərdəndir. Bu fikir onun bioqrafiyasına istinad etməklə konkret faktlar əsasında təsdiqini tapır.

Kitabın bu faslındı fizika elmleri doktoru Hafız Paşayev “Atam haqqında xatırılарım” məqədəsində Mir Cəlal Paşayevin xatırılarda hansı sobəbdən bu qədər hörmət və məhəbbətlə yadda edildiyini, oxucularının onu unutmadığını, admının adəbiyyat taxixin sahifələrinə düşdüyüni sənətkarlığı bəddi və elmi dünyasının bütövlükda, yaşadığı ömrün mükmənniliyi ilə əlaqlandırmış və fikrini asaslandırmışdır. Səməd Vurğunun ona zarafta söylədiyi fikir də Mir Cəlal Paşayevin xarakterini müəyyənləşdirənək xidmət edir: “Mir Cəlal, bilirsən, mənimki səninlə niyə tutmur? Çünkü sən hədədindən artı düt adımasın” [4, s. 174].

Hafız Paşayev qeyd edir ki, Mir Cəlal müellim ünsiyyatda olduğu insanları tutduğu vəzifəyə və ya lazımlığında gərə deyil, təfsikirinə, uyğun olduğuna gərə dayarlıdır. O, an gərgin məqamlarda, mürəkkəb situasiyalarda təmkininin qorunması, analitik təhlili apararaq hadisələri düzgün şəkildə sərhəd etməsildən seçilmişdir. "Bəllilik və sadəlik Mir Cəlalin həm yaradıcılığına, həm da şəxsi təmkininə məxsus keyfiyyətlər idi. Bu xüsusiyət, zənnimcə, onun uyğunlığı və təbiətin ince zövq və vurğunuqluq münasibəti bəsləməsindən irəli gəldi. O, hətta dramatik görünən hər hansı bir hadisənin çox təmkinlə, aramla qəbul edir, içərisində təhlilini aparar, fəlsəfi baxışla öz izahını verirdi" [4, s. 174].

Kitabın III fəsli “Əbədiyəşar ümumxalq sevgisi” adlanır. Burada Mir Cəlal müəllimin 100 illik yubileyi ilə əlaqadər keçirilən tədbirlərə dair vəzifələr və səkillər. “Mir Cəlala hasr edilmiş poeti

nümuneler" adlanan IV fəsilədə isə S. Rüstəm, H. Arif, X. Yusifli, N. Həsənzadə və digər şairlərin ona iftah etdiyi seirələr verilmişdir. Bu materiallar da onun həyatı haqqında müsəyyan qədər məlumat almağa imkan verir.

Kitabın ikinci cildi "Mir Celal: Ömrün mənali anları" adlanır, ədəbin fotosəkilləri, əlyazmaları va epistolaları ırsini əhatə edir. Bu albom-kitabda Mir Celalın hayatı və mühiyi məhz fotosəkillər müşayit olunur və həmin fotosalar onun həyatının müxtəlif məqamları ilə bağlı təsdiqvər varamaçlı xidmət edir.

Yazıcının yaratdığı eserler kimi, görkemli alimin ömür yolunu da tədqiqat üçün ahamiyəti mənəbə hesab edə bilərik. Yazıcı, alim, müslülm ömrü yaşayan böyük içtimai xadim Mir Cəlal Paşa-yevin tərcüməyi-halında bu üç sahə paralel şəkildə, özi da uğurla inkişaf etmişdir. O, Azərbaycanın ədəbiyyatına, elminə, təhsilinə böyük töhfələr baxış etmişdir. 110 illik yubileyi qeyd edilən Mir Cəlal Paşa-yevin hayatı və yaradıcılığı hər zaman aktuallığını koruyacaq, bu gün olduğu kimi galacaqdır. daim istinad edilən dəyərli mənbələrdən biri olacaqdır.

Sənətkar yaratdığı əsərlər vasitəsi ilə həyat dərk etdirdiyi kimi, yaşıçının bioqrafiyasını əks etdirən əsərlər da onu yaxından tanıtmadıq sənətçi vasitədir. Onlardan biri də bioqrafiyasına nəzarə salınan insanın xarakteri, həyatda tutduğu mövqə, prinsipləri ilə bağlıdır. Bu əsərlərdə asas məsələ somimiyyyət və həqiqiyyət sədqi qalmış məsəlidir. Bioqrafiya tədqiqatı cəlb edilən Mir Cəlal Paşayev bütün həyatı boyu bu anlayışları əsas olaraq götürmüş, onlara sədqi qalmışdır. Bütün bunular onu deməyə asas verir ki, o, yaşadığı həyat, tutduğu mövqə və çoxşaxılı fəaliyyəti ilə ömrək olmayı bacarmışdır. Azərbaycan imahı, təhsilinə, adəbiyyatına böyük töhfələr verən əsərətənək bioqrafiyası - diətinqat üçün əhəmiyyətli manbədir. Onun əsərlərinə daim müraciət ediləcək, əsərətinə həyata yaradıldığı kimi galəcək tədqiqatları mövsüməsi olacaqdır.

AYYIBƏDƏ

- Mütasir Azərbaycan adıbbatı. Darslik. 2 cild, I c. Bakı, Bakı Universiteti, 2007.
 - Dəniz Ramiz. Qolqlarda yaşayan Mür Cəslal. Bakı, "Yurd" NPB, 2008.
 - Yusifli V. Mir Cəslal həqiqətləri. <http://www.azerbaijan-news.az/index.php?mod=3&id=50052>
 - Əhmədov N. Mür Cəslal: hayatı, mühiti, adabı, elmi və pedaqozi fəaliyyəti. 2 cild, I c. Bakı, "Nurlar" Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 2014.
 - Həsənzadə N. Seçimlı əsərləri. 7 cild, VII c. (Müsahibələr... Tərcümələr... Aforizmlər... Axtarşalar... Məktublar...). Bakı, 2014.
 - Cəfərov M., Ramizoğlu S. Ağılı və qalba işqi saçan sözlər. Bakı, "Nurlar" Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi 2009.

MIR JALAL PASHAYEV'S LIFE AS ONE OF THE SOURCES OF DOCUMENTARY-BIOGRAPHIC PROSE

Summary

The article deals with the writer, literary critic, teacher Mir Jalal Pashayev. He made great contribution to Azerbaijani literature, science, education. Both of his novels and his life are important for the research, too. We refer in the article to sources which reflect Mir Jalal's life and multifaceted activities. In the article the main source is the book named "Mir Jalal – life, around, literary, scientific and pedagogical activity". Acquaintance with his biography shows that he is an ordinary, frank and humble man. As a writer, a teacher, a scientist Mir Jalal Pashayev's biography developed in parallel and successfully in three ways. It is not easy to achieve it. Mir Jalal was able to live honourable life. Therefore, the life of writer whose scientific works are researched should be studied, too. The writer said himself that, his greatest work was his family.

ЖИЗНЬ МИР ДЖАЛАЛА ПАШАЕВА КАК ОДИН ИЗ ИСТОЧНИКОВ ДОКУМЕНТАЛЬНО-БИОГРАФИЧЕСКОЙ ПРОЗЫ

Резюме

В статье речь идёт о жизни писателя, критика, литературоведа, ученого, педагога Мир Джалала Пашаева, внесшего весомый вклад в азербайджанскую литературу, науку, образование. Созданные им произведения, как и весь его жизненный путь, представляют большой интерес для научного исследования. В статье отражена многогранная деятельность Мир Джалала. Источником послужила книга под названием "Мир Джалал: жизнь, среда, литературная, научная и педагогическая деятельность". Из его биографии видно, что Мир Джалал Пашаев – искренний, скромный человек. В биографии писателя, ученого и педагога Мир Джалала Пашаева эти три линии развиваются параллельно и успешно. Добиться этого несложно. Мир Джалал прожил содержательную и достойную жизнь. Мы полагаем, что к исследованию должны быть привлечены не только научные и художественные произведения писателя, но и его жизненный путь. Сам Мир Джалал подчеркивал, что величайшее его произведение – это прекрасная семья.

ANAS

*Institute of Literature named Nizami Ganjavi
Azerbaijan Literary Studies, 2019, № 1*